

„ALTARE OPILIONUM“

Magyarul „pásztorok oltárának“ mondanók, de a gyertyapecsétes, gubacstintas öreg irások csak latinul emlegetik a nevét. Régi kecskeméti piaristák jegyezték fel az oltár születési körülményeit kétszáz-tizenhat esztendővel ezelőtt, sorsát ők tartották számon száz éven át és ők vezették az öreg könyveket a „poszteritás“ okulására. Nem vehetjük rossz néven tőlük, hogy a deáki betű könnyebben állott pen-nájuk alá, mint a magyar. — Magyar néven az oltárt csak valamelyik városi nótárius jegyezte papirosra, amikor egy helybéli juhász vég-rendeletében megemlékezik róla: „Fő=Tisztelendő Péter Piarista Atyám=uraméknak Templomjokra, az *Juhászok oltárokra* hagyok 10 Juhot.“ Ennél a fogalmazásnál csak az a bökkenő, hogy juhász volt, aki tollba mondta. Ki tudja, nem tiltakozott volna-e bármelyik kecskeméti gulyás, ha ezt a nevezetet hallja? Hiszen jussa volt hozzá a gulyásoknak is, mert legalább annyi tinóval járultak a felállításához, mint a juhászok báránnyal.

No, de ha volt is vita talán a régi pászturnép között, elfelejtődött sok más vitával együtt. Sőt elfelejtődött az oltár régi rendeltetése is, címe is. A kései kegyelet a maga izlése szerint átkeresztelte. „Jézus születése“ — „Pásztorok oltára“ helyett: „Szt. Család oltára“ néven kezdte tisztelni. — Ugyanígy megfélekedett róla a hazai emlékeket gondosan regisztráló tudományos kutatás is. Ha a hazai művészettörténeti topográfia nem olyan szeszélyes utakon kerülgette volna a műemlékeket, mint valamikor a felfedezők a világrészeket, akkor ma legalább a szakemberek tudnának róla, hogy áll Kecskemét városában egy kétszázharminchat esztendőös kolostor épület, amelyet a budai királyi palotának III. Károly korabeli első építésze, Hölbling János tervezett. Nyomára jöttek volna, hogy templomának remekbe faragott kőkapuja Conti Lipót pesti kőfaragó mester kezéből került ki, akinek munkáit máig is láthatjuk a Központi Városháza, régi Invalidus palota épületén, meg jó néhány pest-budai templomon, s nevét őrzi a józsefvárosi Conti utca. — Akkor a kecskeméti pásztorok oltára is alighanem régi ismerősünk volna magyar művészettörténeti kiadványok reprodukciós anyagából. Néprajzi érdekesség gyanánt könyvelődött volna el, akárcsak a nyirbátori Krucsay-féle passió-oltár. „Magyar betlehemet“ fedeztek volna fel benne, amelyen subás kiskun pásztorok imádják a megszületett Isten Fiát, amint a tiroli falusi templomok és parasztházak „Krippe“-in nagykalapú hegyipásztorok kedveskednek neki dudaszóval, sajttal, kisbáránnyal.

Az oltár puszta látványnak is meglepő. Nem annyira tekintélyes méreteivel, szépen hajlogatott párkányaival, csavart oszlopaival, hanem inkább ikonográfiai tartalmával. Az egész hátépitmény teátrumát pásztori jelképek töltik meg. Még az oromzati csoport szokásos barokk Isten-emblémáinak helyébe is *Jó Pásztor* alakjában az Úr Jézus

szobra került. Kisézőkül sem nagyszárnyú kerubokat kapott az apró angyalkák repkedő korszorúja mellé, hanem odafenn is pásztori szentek szegődtek a nyomába: Notburga, a szentéletű cselédasszony, és a piroskarimás kalapú Vendel, báránycával az ölében. — Az oltárkép szintjén őstestamentumi pásztorok strázsálnak az oszlopok közeiben: a féltérde ereszkedett páncélos Dávid király, meg a kettőstáblájú Mózes. Kezéből ugyan már régen kihullottak a törvény táblái. Csak lengő fehér szakállá, félig nyílt ajka árulja el izgalmát a pusztai látónak. — Alul, az oltárasztal koporsó alakú portatible-jének homlokára ismét visszatér címerpaizsba keretézve a Jó Pásztor festett képe.

A zásbrok még éreztetik faragójuknak, a pesti „statuarius“-nak Ausztriából bevándorolt germán izlését. — Érdekesebb az oltárkép. A jászol mellett imádkozó Szent Szüzet és Szent Józsefet helyi népviseletbe öltözött pásztorok fogják körül, a betlehemes játékok szereposztására emlékeztető modorban. Az előtérben kettő rogyadozó, görnyedt mozdulattal borul le a jászol elé. Torzonborz öreg az egyik. Fénytelen szemével megilletődötten fordul a társa felé, mintha álmélkodni sem győzne, de a kérdezhetnék is igen furdálná. Nyalkább legény a másik, fényes fekete üstökével, lefelé kunkorodó bajuszával, magosra ivelt kun szemöldökével. A délceg juhászlegény se lát, se hall mostan. Széttárt karokkal mered a jászolban letakart vidám kisfiúra. Lábánál felejtette ajándékát is, a szép hosszúsörű magyar fajta báránycát. A harmadik pásztor Szent József mögé húzódik szerényen. Hosszú vájtvégű botjára támaszkodva révedezik, fakó beesett arccal, magába roskadtan. A negyedik az istálló rozszant zsupfedele alól muzsikál dudáján a kicsi Jézusnak. Neki szekundál az égbolton repkedő éneklő angyal, szélesen tekerdő glóriás szalagjával.

Önkénytelenül felmerül a kérdés: ki festhette akkoriban kiskun pásztorokat egy kecskeméti templom oltárára? A portrészzerű elevenesség, a ruhadarabok részletei, a hajviselet... szemtanú kezemunkájára vallanak. Csakhogy Kecskeméten abban az időben nem élt képfestő. A többi oltárok képeiről is mind azt vallja a templomi kiadások jegyzéke, hogy „Pictor Pesthiensis“ számára kellett értük kifizetni a számlát. Hogy pedig a pictor pesthiensis mit képzelt pásztori öltözetnek, mindjárt a szomszéd oltár képen megfigyelhető: a rokokó pásztorjáték kelléktárából vett darabokkal ruházta fel rajta Szent Vendelt: lengőszerű kalappal, rövid szoknyával, térdig szíjjazott saruval... Népi motívumok divatja messze járt még akkor irodalomtól is, festésztől is. — Feltűnő ugyanakkor a számadási könyv tételei között, hogy a pásztorok oltárának szobrászi munkáját elkönyveli, de az oltárkép festői honoráriumáról hallgat. Nem került pénzbe. Megoldásuk egyetlen utalás marad: a ház tagjainak jegyzékében éppen az oltár készültének évében 1740—41-ben tűnik fel Jaross György (a S. Gertrude) piarista „operárius testvér“. Jaross György és Hradiczky Lukács volt a század első felében a magyar piaristák két képfestője. Mindig abban a házban tartózkodnak, ahol éppen szentkép festésére van szükség. Minden jel arra vall, hogy ő a szokatlan tárgyú kép szerzője. Azért jelentős mozzanat ez, mivel piaristára kellett

bízni a pásztorok megőrökítését, ha olyan festőt akartak keríteni, aki ismeri a pásztorok világát.

Az utóbbi szempont már a következő kérdésre is vet valamelyes világot: hogyan kerül éppen tanító szerzet templomába a pásztorok oltára? A feljegyzések tanúsítják, hogy a vidék pásztorai maguk képzítették a templom számára. Maguk is gondozták a század végéig. Sőt 1780-ban még faragott betlehemet is csináltatnak rá karácsonyi díszül. (Sajnos, az utóbbinak azóta nyoma veszett.) — Honnét a barátság a litterátus réteg papi iskolamesterei és betüvetés mesterségével legtovább dacoló pusztai nomádok között? Mert valóságos barátságról van szó, már egy évtizeddel korábban, semmint az oltárt építeni kezdik. Akkoriban jegyzik fel a házi krónikába, hogy a pásztorok egyre nagyobb tömegben keresik fel a templomot és a rendházat. Hogy valósággal versenyre kelnek egymással, „certatim gratificantur” —, a templom építésére hozott ajándékaikban. Sőt annyira jutnak a kardiális viszonyban, hogy szentgyörgynapi áldomásukat is — konvenciójuk lejártával — a rendház kertjében szokták meginni, és ott víg lakomát ülnek. Igaz, egyes irigy „malefaktorok” gonosz hírét költik a pásztorok ártatlan szórakozásának, sőt eltorzított jelentéseket küldözgetnek az egyházi felsőbbséghez, mire a pásztorok egy része kedvét vesztve odébb áll. — Nos, ebből a kölcsönös szimpátiából magyarázható, hogy piarista festőre bízzák a pásztorok ábrázolását. Hiszen közelről találkozott velük előbbi itteni tartózkodása során. Indokolja az oltár emelésének szándékát ez a barátság, — de még mindig kérdéses marad, mi indokolja a barátságot?

Ha a pásztorok oldaláról kezdjük vizsgálni a lehetséges motívumokat, nem szabad elhallgatni egy nem egészen alaptalannak látszó gyanút: hátha a pásztorok vonzalma nem egészen önzetlen? Alapot ad ennek a feltevésnek a bírói kihallgatások jegyzőkönyveinek visszatérő epizódja: a megugrasztott pásztorlegény „asylum”-ba ugrik, az egyházi menedékjog oltalma alá menekül a pandur elől, valahányszor marhában, csikóban, vagy éppen emberéletben kárt ejtett. Így járt többek közt egy Kohancs Jóska nevű csikós is, aki átvette magát a piaristák kerítése falán, mikor Sárközy uram tizenhat ellopott lováért kurrentálták. De olvashatunk célzásokat magában a házi krónikában is, bizonyos katonaszökevényekről és bujdosó gulyásokról, akik a rendháztól árendába vett tiszaujfalusi tanyán húzták meg magukat „asylantes”, azon a címen, hogy most az is egyházi terület. — Verekedések meg éppenséggel hozzátartoztak a pásztori virtushoz. Nagy híre volt ebben a kecskeméti „rideg legényeknek”. A török hóhérok sem bírtak velük annak idején. Nyolcvanhét pint bort megittak farszító munkájuk közben — a városi jegyzőkönyv tanúsága szerint, — mire sikerült „felakasztaniok az legényeket”.

A piaristák krónikája is tud esetet a pásztorok vérengző haragjára. Az 1718. esztendei szentgyörgynapi vásár alkalmával az itt állomásozó savoyai dragonos ezred katonái összetűztek a poharazgató pásztorokkal. Hiába rántottak kardot a katonák, hiába voltak állig felfegyverezve: a pásztorok fűtykőseikkel és kitépett sátorcövekekkel megfutamtították őket... Egy halottat, sok sebesültet hagytak be-

lölük. Két vásáros szegedi polgár a szekéren halt meg útközben. A pásztorok azonban veszteség nélkül elviharzottak, mint a fergeteg. Akiket elkapott közülük a katonai bíróság, hiába vallatta, hiába sorvasztotta börtönben hónapokig, semmit el nem árultak a történetekből.

A menedéjog kedvéért nem sok értelme lett volna „gratifikálnok“ a pusztai legényeknek. Hiszen a törvényt el nem kerülhették. Mindössze a városi fogháztól szabadultak meg, amíg a bíró szemre nem hívja őket, és ki nem szabja rájuk a „törvénybéli orvosságot“. Holmi adsza-ne alapon szőtt cimboraságra, ajándékon vásárolt betyárbecsületre meg éppen nem pályázhattak a szerzeteseknél. Annál több természetes tisztességtudás és lovagiasság volt bennük magukban is. Különben az egész feltevés emlékezetet egy kevéssé a multszázadi betyár-romantika szemléletére, amely szerint a pusztai fiai „templom küszöbét nem igen koptatták, és az eget sem nagyon untatták imádságukkal“. A XVIII. századi feljegyzések sorozata egészen más arcát mutatja az alföldi pásztornépnek.

Sokkal jellemzőbb történetet beszél el Demka Sándor (a *Visitatione B. M. V.*), a kecskeméti ház első rektora (házfőnöke) a pásztorok barátkozásának kezdetéről. 1734-ben betoppan a félig épült rendházba két marhapásztor. A rektor, aki saját vallomása szerint ismerte jól „genium campestrium“, a pusztai emberek eszejárását, — azonnal bevezeti őket az ebédlőbe, és megkérdezi: bort akarnak-e vagy pálinkát? Azok a bor mellett döntenének. Ő azonban veresegyházi úrmöst tölt nekik. A szépen kifényesített cinn kancsót ezüstnek nézi az egyik pásztor, és nagyon meghatódik a vendéglátó tisztességén. Felágaskodó pusztai önrzete nem engedi, hogy lovagiasságot viszonzatlanul hagyjon. Azon melegiben három imperiális forintot tesz az asztalra, és csendes szemérmességgel megjegyzi: egyéb dolgokkal is akar ő még az Isten házának szolgálatjára lenni. Csakugyan, alig hogy illendőképen elbúcsúznak, kisvártatva érkezik a legelőről az újabb ajándék, szép hizott borjú képében. — Attól fogva pedig egyre-másra olvassuk, hogy messzi vidékekről hozzák pásztorok ajándékaikat az épülő templom céljára. — Jellemző, hogy az 1739—40. évi feketehalál (pestis) idején, mikor a város húszezer lakosából hatezer elpusztult — sok polgár tesz megtörődött szívvel szóbeli végrendeletet a szentségeket szolgáltató szerzetesek előtt mindkét kecskeméti klostrom javára. Veszély múltával ezeknek jórésze feledésbe merül, vagy más utat vesz az örökösök kezén. Csak a pásztorok tartottak ki elejétől fogva végig hűségesen. Karéjban felsorakoznak a rendház kertjében. Onnét kiáltják be naphosszat, melyikük mit hozott, mivel a yédőintézkedések tiltják a közvetlen érintkezést. (A városi betegek hozzátartozói nem voltak ilyen figyelmesek. Azért halt meg a pestisben négy piarista.) Végül is az ő többszáz ajándék marhájuknak és közel ezerszám hozott juhaiknak árából készült el a templom berendezése.

A házfőnök külön könyvet vezet a pásztorok adományairól, amelyeket főképen „pro dote Altaris Opilionum“, a saját oltárakra hoznak adományul az akkori szokás szerint. Ott olvasható az egyes tételek mellett, hogy Félégyháza, Alpár, Arokszállás, Pusztapéteri, Kerek-

egyháza, Ferencszállás, Csongrád és Jászberény... pásztorai hoznak tinót, néha tizenkettőt is, mások juhok, harmincat is. Maga az óriási körzet a város akkori gazdaságának határait jelzi. Kecskemét a jász-kun területek megváltása, 1745 előtt, öt-hatszázezer katasztrális holdnyi területet is árendált némelyik esztendőben a hódoltság alatt és a visszafoglaló harcok során elnéptelenedett pusztákból. — Az ajándéklista bejegyzői, bár latinul nevezik meg az adomány értékét és tárgyát: „nefrendem, meleagrídem, vitulum“: malacot, pulykát, tinót... de mintha nem vinné rá őket a lélek, hogy az ajándékozónak többnyire szép magyar nevét is latinosan megforgassák, hazai szokás szerint írják: Pap Miska és Szeles Gyurka pásztorok tinót; Lakatos Gáspár, Dallos János, Kun Mihál bárányt; Bassa Istvány, Dömötör Sándor malacot; Tekenyös Simon ludat, Rácz Gurka kacsát, Hajaős Istvány egy Iszák lisztet, Bocskoros Tóth Pál mézet, almát, Bodó György és Bernát egy-egy kenyeret, Borbás Lukács meg éppen sajtot hoz a maga szegénységéből. — Nem lehet megilletődés nélkül olvasni az öreg Cséplő Gergelynek és Szekeres Andrásnak negyven esztendőn át majdnem minden hónapban feltűnedező ajándékait. Hol kisháránnyal, hol pulykával állítanak be. Néha csak egy cipóval... amint a ládafiából éppen tellett.

A házi krónika feljegyzései között talán legmeghatóbb a „Lityó“ gulyás esete. Így nevezték csak a szegény öreget, mivel árván nőtt fel, és a kereszttségben kapott nevét sem tudta. Kévéssel a halála után bekopogtat a renház ajtaján két társa, maguk is ágrólszakadt szegény pásztorok, — és előadják, hogy az öreg még életében nagy titokzatossággal rájuk bízta testamentumának végrehajtását. Nagy hálával tartozik a páter piaristáknak, — mondotta, — mivelhogy hűsvéti gyónását azonnal és nagy szívésséggel meghallgatták. Ezért a pásztorságban összekuporgatott vagyonát: „Substantiam suam sudore et frigore in campo comparatam“, rájuk hagyja. Elő is számlálják mindjárt ötven forintját és negyvenöt forintot érő szép pár igásmarháját. Ó maga meg nem mondhatta testamentáriusainak, hogy miye van, mert csak ötig számolt. Ha tovább próbálta, megint egynél kezdte a másik keze újjain... — Es lám, — jegyzi meg a rektor, — Isten nem hagyja el a benne bízókat. Eppen szorult helyzetükben érkezett az ajándék: nem tudták, miből fizetik ki azon a héten a templomépitő munkásokat...

Ezeknek a szegény embereknek ajándékai nélkül nem tudták volna sem megépíteni, sem berendezni a templomot. És ők nemcsak a Jézus Születésének oltarát látták el. Valószínűleg a Szent Vendelét is gondozták, de bizonyos, hogy a Szent János oltaráról is gondoskodtak. A bevételi számadások kötetében található egy bejegyzett tétel 1742-ből: „... Nagy Mihály Uram, Nepomucenus Szt. János Ótárához, ki is az Pastoroké... egy kehely csináltatására, hogy tisztességhes legyen, adott és letett die 25 7=bris száz Forintokat, kiért az Isten naponkint álgya s. iltesse szerencsésen“.

A piaristák maguk is nagy dolognak itélték az egyszerű emberek áldozatát. Nagyon jellemző Szlopnay Elek rendfőnök egyik megnyilatkozása: hivatalos látogatás alkalmával a szokványos láttamozási bejegyzés helyett megindult hangú figyelmeztetést iktat be a számadási könyv tételei közé. Buzdítja benne az atyákat, hogy a pásztorok oltárának színezését és aranyozását Isten dicsőségére iparkodjanak beferezni, azután folytatja: „Az oltárnak és templomnak jötevőit is *név szerint* jegyezzék be ebbe a könyvbe, hogy az utánunk következő nem-

zedékek is ugyanúgy megismerjék őket, mint mi, és imádkozzanak értük a szentmiséikben és zsolozsmájukban. Azok a szerzetesek pedig, akik majd az oltár és a templom elkészülte után ebben a házban élni fognak, legyenek méltók életük példájával és emberséges viselkedésükkel arra az istenfélő, melegszívű ragaszkodásra és nagylelkű gondoskodásra, amellyel ennek a vidéknek lakói az Isten házához és a szerzetesekhez vonzódnak!

A kecskeméti piaristáknak a pásztorokkal kötött barátságából aránylag kevés feljegyzés maradt meg. Ki tudná megmondani, mennyi kallódott el a ház régi írásából? De még ennyi emlék alapján is nem jelentéktelen megmozdulásnak kell tartanunk a pásztorok vállalkozását. — Meggondolkodtató, hogy ezek a szabad ég alatt tanyázó pusztai emberek kívül rekedtek a falu, vagy a város vallásos közösségén. Papi emberrel a pusztán talán egy életen át nem találkoztak, legföljebb kétes erkölcsű kupecsekkel és a kurtakocsmák duhaj ivócimboráival. Templomot jórésztük egy-kétnapi járóföldön belül nem láthatott, legfeljebb azt a harminc málladozó romot, amelyek „pusztatemplom” néven hírmondóul maradtak a hódoltság előtti falvakból. Mégis felkerekednek időnkint tömegesen a jászberényi határtól a csongrádi határig, Alpár pusztájától a szabadszállási tanyáig, — hogy Istent keresni menjenek a kecskeméti piaristákhoz. — Maguk szabadságából egyezkednek az Isten szolgálival, állítatnak oltárt a pásztorokat hívó Isten Fiának, meg a messihi úton vándorló vásárosokat és zarándokokat oltalmazó „Nepomucénus” Jánosnak tiszteletére. Ilyenféle szándékukban nem készíti őket sem földesúri akarat, sem kegyúri presszió. Bár konvencións cseléd valamennyi, de kinn a határban nem parancsol nekik az Úr Istenen kívül senki más. A törvénynek is fityyvet hánynak legtöbbször a szilaj legények. — És meggondolkodtató végül a stílusuk: ezek a darabos, rusztikus modorú emberek, akiket legbizalmasabb pártfogójuk, a piarista Demka Sándor is „bardus pastorum grex” néven aposztrofál, — mennyi meghatóan gyengéd figyelmességre, szemérmesen palástolt nagylelkűségre képesek! Az Úr Istennel szemben sem lelhetünk náluk — a feljegyzett esetek során — mágia felé hajló, apró-cseprő érdekekért jámborkodó utilitarizmust, a primitív emberek vallásosságának gyakori riasztó betétjét. Valami tiszteletreméltó, férfias alázatosság, nagyon komolyan vett hálaérzet és lovagiaság csillan elő egy-egy megnyilatkozásukból. A Pázmány Péter imádságoskönyvének erős, földízü áhitatát érezni rajtuk.

Meg kell még vizsgálnunk a pásztorok és a városi szerzet kapcsolatát a másik félnek, a piaristáknak szempontjából is. Itt az a kérdés, akarták-e ők ezt a kapcsolatot, — és ha csakugyan akarták, mi volt vele a céljuk, — és milyen eszközökkel érték el?

Mai szemmel azt képzelnők, hogy mindössze helyi és átmeneti ideig tartó lelkipásztori sikerről, tanítórend életében mellékes mozzanatról van szó. Mintha a piaristák lelkipásztori működése maga is csak mellékfoglalkozása lett volna a rendnek — egyházmegyei paphiány pótlására, vagy a rend anyagi szükségleteinek könnyebb fedezésére, esetleg egyes rendtagok magán passziójára... A régi feljegy-

zések szemlélete ebben a kérdésben egészen más. Kiténik belőlük, hogy a rend tudatosan kereste a pasztorációs kapcsolatot széles rétegekkel, és nem osztotta ketté hivatását templomnak és iskolának. A kecskeméti krónikaíró rektor pl. bevallja, hogy a templom alapozását azért kezdte a hajó falaival és nem a szentéllyel, nehogy egyes hangadó kislelkűek beérjék a néhány száz diák befogadására elégséges szentéllyel, és gáncoskodásukon meghiúsuljon a sok hívő befogadására szánt nagyméretű templom terve. A templom oltárain ábrázolt szentek sem az ifjúság egykori lelkipondozására való kultusz tárgyak, hanem a környék egyszerű szegényeinek akkor tisztelt pátrónusai. Pedig a piaristák akkor is kizárólag tanítószervezetnek tartották magukat. Ilyen minőségben hívták meg és telepítették le őket a fundátoraik is. Csakhogy a katolikus szerzetes iskola kisugárzó területe messze túlterjedt akkoriban az iskola tanulóin. A XVIII. század derekáig a katolikus restauráció meglehetősen tág perspektíváiban éltek a tanítórendek. Katolikus köztudatot nevelő intézmény az iskola, lelki és szellemi központja a város és a vidék életének.

Ez azt is jelenti, hogy a tanítórend temploma a diákoké ugyan, de a diákok is résztvesznek a maguk keretei közt a pasztorációs feladatban. Kecskeméten pl. a nagypénteki stáció-járás, vagy az urnapi körmenet alkalmával a diákok perorálnak magyar nyelven az egyes stációknál. Sőt passió-misztériumot is adnak elő. Az ilyesfajta alkalmaknak külön vonzóereje van szülőkre és távolabb állókra. A piaristák különben is kényesek voltak diák-ájtatosságaik izléses, sőt művészi formájára. A legtöbb templomuk orgonakarzatáról erkély nyílik a főkapu fölé, a templom előtti térre. A kecskeméti templomi leltár szövegéből megtudjuk, hogy ennek az erkélynek speciális szerep jutott. A diákok Mária-kongregációja minden ujhold szombatján körmenetben vonult a téren álló feszülethez. Ilyenkor a templom állandó zenekara fuvolázott, harsonázott, és hegedült az erkélyen.

Iskola és templom kölcsönösségét illusztrálja az a szokás is, hogy egyházi ünnepeket kötnek össze iskolai manifesztációval. A kecskeméti templom szentélyének megáldását 1735-ben hittudományos díszvizsga előzi meg a templom szentélyében nagy érdeklődő hallgatóság színe előtt. A vizsgázó pedig hónapokig hasznította már a vizsgáját, hogy ezen a napon léphessen nyilvánosságra. — A templomban elmondott első szentmise egyben primíciája a fiatal Zákovics Lukácsnak (a S. Maria Maggiore), a későbbi kecskeméti házfőnöknek. Utána az iskola „prefektusa” (igazgatója) drámát ad elő a diákokkal, amelynek egyháztörténeti tárgya a Szentháromság diadalával végződik. Valesnak, a Szentháromságot tagadó ariánus császárnak el kell buknia a színen. Mindez a Szentháromság ünnepén és tiszteletére benedikált templom előtt folyik le. A kecskeméti egy álló esztendeig emlegették, hogy olyan szép napjuk még nem volt. Ezekkel a megnyilvánulásaival az iskola nemcsak pótolta akkoriban a koncert, színház és film művészi élvezetét, hanem aprópenzre váltotta a barokk katolikus világkép szintézisét, élménnyé tette a diák és hallgatóság számára az iskolában tanult keresztény heroizmus eszményeit. Amint a privilegét tőtokat gyönyörködtette a spanyol egyetemű városban lejáró Kálazancius-dráma, a „Triumphus de Venere”, ugyanúgy elragadtatta a kecskeméti subás atyafiakat a Mátvás király pogány-tíró pátosza, a „Colossus Triumphalis, seu de Corvino et Mahomete”-ben, Grum Paulinus (a S. Disma) darabjában.

A magyarországi katolikus restauráció szolgálata más színeket adott a piarista feladatoknak az alföldi mezővárosokban, mint a felvidék többé-kevésbé művelt protestáns polgárai között egy századdal

korábban. Itt már nem meghódított terepet akarnak visszafoglalni. Vallási vitáról nem olvasunk a kecskeméti ház történetében. Helyette az elhanyagolt katolikus néprétegeket próbálják az új katolikus kultúra szintjére emelni. Ezért kell utánajárniok a tanyák és puszták szegény magyarjainak. Debrecenben pl. Csáky biboros azért ruházta rájuk az egyetlen plébániát örök jogon és majdnem általános helynöki joghatósággal, mert addig már tíz éve járják négyen-öten a tanyákat és falvakat kb. negyven km körzetben és húsz helység pasztorációját látják el. — Hogy a pusztai emberek világában nemcsak a prédikáció fogott talajt, hanem az iskola megkeresztelt kultúrprogramja is, bizonyítja a kecskeméti diákok szereplésének népszerűsége. A letelepülés évében előadott első színjáték fiaskóját várta szívszorongva az iskola prefektusa. Az iskolához nem szokott gyerekek esetlen mozgását, nehézkes nyelvét alig sikerült formába kényszeríteniök. Az eredmény mégis városra szóló siker lett, sőt állítólag ennek az előadásnak láttán határozta el Temesvári János szegedi főbíró, hogy az ő városába is meghívhatja a piaristákat. Még jellemzőbb a közérdeklődésre annak a cigány fuvarosnak története, aki nem hajlandó megvárni Pesten kommissziózó gazdáját, hanem sietve befog másnap reggel, mert — és ezt a mondatot magyarul közli a krónika: „Holnap komédia lesz, s nekem ott köly lennem!” Csakugyan hazaérve kifogatlanul hagyja meghajszolt lovait, és siet az iskola előtti térségre komédiát nézni. A kíváncsiság pedig még bosszankodó gazdáját is oda vonzza . . .

Sajátos vonása a piarista iskolának, hogy nemcsak közvetve, temp-lomi és iskolai manifesztációk eszmei tartalmával akarja nevelni az elhanyagolt hazai „szegénység” rétegeit, hanem belőlük válogatja első-sorban a diákjait. A kecskeméti iskola hozzáférhető legrégebbi anyakönyvei osztályonként legalább a diákok egy ötödének, de sokszor nyolcvan százalékának neve mellé „ignobilis”, jobbgáyi származást jegyeznek, az 1730-as években. Nyitrán pedig, ahol elsősorban nemesi konviktus felállítására kaptak alapítványt Mattyasovszky püspöktől, az iskola kb. ezer növendéke közül legalább háromszáz koldusdiák. — A szegény diákok eltartására külön tanulmányi alapot, „Capitale pauperum studiosorum“-ot találunk az intézetekben. Debrecenben a legnehezebb időben saját asztaluknál etetik a maguk sovány „sustentatio“-jából a város inséges diákjait. Kecskeméten a század közepére kb. ötezer frt. alapítványt gyűjtenek össze a számukra, javarészt az alapító Koháry István gr. adományaiból. Kamataiból ruhát, könyvet, táplálékot és szállást biztosítanak a szegény fiúknak. Sőt malmot állítanak a kollégium telkén, amely csak az ő számukra örölt. Természetesen a kitanított szegény diákok nem mind tudtak értelmiségi pályán elhelyezkedni. Jellemző esete lehet az ilyen félbenmaradt egzisztenciáknak az a két példa, amelyre Desericzky Ince, az első nagyobb-szabású magyar piarista történettudós hivatkozik. Mikor Rómban, egy magyarokat barbárnak becsmélő olasz zónok művere feleletül megírta „Vindicatio“-ját, a magyar tudományosság apologiáját, abban az iskolázottságon akarja mérni a hazai műveltség fokát. Illusztráció gyanánt szegedi pásztorra hivatkozik, aki latinul szokott gyónni

a páter piaristáknál, meg egy Ovidiust kapásból idéző kondásra, aki ezzel az idézettel hártja el a neki juttatott részvétet. A tudós könyvbarát a barokk deákos műveltség diadalát ünnepli a szomorú jelenségben. De mindenképen tanúságot tesz a piaristák és a szegényemberek kölcsönös szimpátiájából. Az utóbbi annál is elhíhettebb, mert a piaristák maguk is kenyerespajtásai a szegénységnek. Az egyik rektorinak a városi tanács utal ki tizenkét rőf posztót, mikor áthelyezik, mert a város szégyene volt, ha rongyos ruhájában jelennék meg új helyén... Puritán egyszerűségük is bizalmat kelt irántuk. A privigyei piaristák pl. egy időben tűzifa járandóságukat is elvesztik, mivel a városnak és az alapító földesuraknak érdekösszeütközésében kertelés nélkül megmondják, hogy a szegény népnek van igaza... — Érthető mindebből, hogy a barokk szemléletű piaristák tisztükben járó dolognak érezték a pástorok ügyében vállalt fáradságot, és nem tekintették népies kuriózumnak a templomukban felállított pástori oltárt.

Van azonban még egy el nem hanyagolható tényező a piaristák oldalán, amelynek nagy szerep jutott a szálak szövődésében: személyi ismeretség, egyéni varázs nélkül fiatal intézmény bajosan tud gyökeret verni. Nos, Kecskeméten alighanem egy piarista egyénisége nőtt hozzá nagyon a pástorok szívéhez: Demka Sándoré, a már említett első rektoré. Ő foglódott köztük a legtöbbit. Ismerte észjárásukat saját bevallása szerit, de ami a legfontosabb: nagyon tudta szeretni őket. Erről azonban restellt volna nyilatkozni. Csak minden során érzik, ahol emlegetni kezdi a „Gulyasones“-t és „Csikósónes“-t, „Campestres“-t, vagy „Pastores“-t. Különbben is harminc esztendeig itt dolgozik, kevés megszakítással. Felépíti a templomot. Közben háromszor viseli a rektori tisztet. Azoknak a csupa-ideg embereknek a fajtájából való, akiknek beteg testtel sem bir nyugodni sem az agyuk, sem a kezük. Mindenütt ott van. Minden érdekli. Mindent feljegyez...

Régi lipitói nemesi család fia. Kész „patvarista“ már, — kijárta a gimnáziumot a nyitrai piaristáknál, a jogot a nagyszombati jezsuiták Akadémiáján, — mire belép a rendbe. Huszonhat éves, mikor a rendfőnök kinevezi első pesti igazgatónak. Megtisztelő ez akkoriban, de csak mint nyaktörő feladat. A pesti előljárók még menekülni szoktak a félig épült háznak nyomorral határos szegénységéből. O rendbehozza két ízben is zillált anyagi helyzetét. Házfőnökösködi Nagykarolyban és Szegeden. Plébános és magyar hitszónok, akit már Csusz Zsigmond páterrel, az országos hírvő pálos prédikátorral kezdenek párhuzamba állítani. Kiméletlen igazmondó és fortélyos jogász elme. Városi szenátorokkal, sőt a szegedi plébános jurisdikecióján egyezni nem tudó egyházi hatóságokkal szemben is hajthatatlannak bizonyul, valahányszor igazolt jussról van szó. Perlekedései nem fogasztják sem a tekintélyét, sem a népszerűségét. Másrok meg szépszóval megoldott elmergesedett ellenségeskedéseket, mert tud mindenkinek a nyelven szólni, — nem meghunyászkodó nyájassággal, hanem veleszületett patriarkális közvetlenséggel. Amerre megfordul, rendesen ősi magyar módra atyafiságot fedez fel. — Valóságos gazdasági tehetség. Malmot, téglafőnök kemencét épít a háznak. Kőfejtőt lel Orgoványban és Jakabszállás szikesei alatt a templom fundamentuma számára. Új meg új plánumok nem hagyják aludni. Közben pedig legtöbb vállalkozását csupán az Istenben vetett reménységre alapozza. Nem csoda. Az alapítvány 1800 frt évi kamatából alig tarthat el 10—12 rendtagot, nemhogy templomot, rendházat, iskolát építhetne. És az Ur Isten mégis igazat szokott neki adni az utolsó percben, mikor már éget a felfogadott munkások kifizetnivaló bére...

A legnagyobb próbát ennek a lázasan tevékeny embernek öreg korában kell kiállania. Utolsó éveiben teljesen elveszti a szemévilá-

gát. Sem erről, sem egyéb bajairól soha senki egyetlen panaszszavát nem hallotta. Kora hajnalonkint lekísérteti magát a templomtorony tövében épített Mária-kápolnába. Ott hallgat naponta három-négy szentmisét, alacsony kis széken elmélkedve, mert ő a piaristák Édesanyjának oltára tövében kisleányként akar üldögelni. A szobájában szívesen lát rendi testvért és külső barátot. Arról beszél vele, ami azt érdekli. De nem bánja, ha senki sem zavarja, mert ő már csak az Úr Istennel és a szentekkel szeret beszélgetni.

A legszebb tanúságot azonban a környék pásztorai és szegény emberei teszik a vak öreg pap mellett. Naponta reggeli misétől délig is keresik a gyóntatószékében szakadatlanul. Télvíz idején alig tudja életre dörzsölni dermedt lábait, — mert még mindig órá bizzák legszívesebben az egyszerű emberek lelkiismeretük terhét...

ÖRDÖGŪZÓ FOHÁSZ

*Táncot járnak az Ördögök
esendő szerveim mögött,
orron fricskáznak, nevetnek,
ingoványokba kergetnek.*

*Magam hiába áltatom:
a harcban nincsen irtalom,
ha én nem döfök, ledöfnek,
hitem tornyáról lelöknek.*

*Akinek nincsen Krisztusa,
akinek nincsen Egy-Ura
tüzes kétségek égetik,
süket sötétől gyötretik.*

*De aki egyszer rátalál,
nem árthat annak száz halál,
keserű szíve édesül,
szomorú kedve felderül.*

*Ki nekem adtad életed,
fogadd el kevélységemet,
fogadd el lelkem rút felét,
fedezd bé arcom szegényét.*

*Ájánlás:
Küzdök magammal, a világgal,
s a vers, mint tömjén ellebeg.
Minden tettemért öltre mennek,
nádszál-hűségemért perelnek
az átoksújtott szellemek.*

Tomori Tamás

LÁNGOK CSATÁJA

*Lángok kellene, hogy az ember
ne csüggesse fáradt fejét,
Lángok kellene, hogy az ember
feledje forró szegényét:*

*hitté váljon öles magánya,
s legyen szelíd, mint gyöngyvirág,
de hogyha zúg a harci lárma
nőjjön nagyobbra, mint a fák —*

*s ha égetnék nyers, földi lángok
legyen konokabb, mint a tűz;
feltámad akkor a halálból,
kilép a tűzből, mint a Szűz.*

Tomori Tamás